

Faruk Kozić

JAČANJE AUTOKRATIJE

Sažetak

U radu se govori o slabljenju demokratije i jačanju autokratije. Širom svijeta autokratija je u porastu. Autokrati koriste krize i nameću se svojim autoritetom. Autokratije se umrežavaju, nastoje da oslabe demokratiju. Svaku slabost demokratije autokrati koriste za svoju stabilizaciju i jačanje. Brze promjene u svijetu uticale su na stavove, mišljenja, odluke i procese. U 21. vijeku očekivanja su bila velika, ali demokratija je imala svoje slabosti. Autokratija je brže rješavala probleme, a autokrati su tražili više vlasti. U ovoj oblasti se vidi odnos bogatih elita i krupnog kapitala prema demokratiji. Svako lutanje u ovoj oblasti štetno se odražava na demokratiju, demokratske odnose i procese. Ratovi su samo ojačali autokrate. Nedemokratski sistemi imaju neograničenu vlast i slabo ograničenu moć. U takvim sistemima građani često pate, jer su njihove slobode ograničene. Autokratski sistemi su nedemokratski, kontrolišu i discipliniraju svoje građane, ali nisu više popularni. Stanovništvo bi ih najradije zamijenilo boljim sistemom. Procesi demokratizacije tih sistema vode ka demokratiji. Prava građana, etničkih, ranjivih grupa i drugih manjina se diskriminiraju. Autokrati koriste silu, vojsku, policiju, gardu i tajnu policiju kako bi sačuvali svoju vlast, bogatstvo, moć i privilegije. Pandemija virusa korone, agresija na Ukrajinu i rat u Gazi dodatno su oslabili demokratije u svijetu i povećali broj autokrata i autokratskih država.

Ključne riječi: autokratija, autokrati, demokratski, nedemokratski i autokratski sistemi...

Uvod

U autokratskim društvima vođe su često iznad zakona i mogu biti ljubazni, grubi, pravedni ili nepravedni, zabrinuti ili nezabrinuti i mogu smatrati da su iznad volje naroda. U nedemokratskim sistema moć je često neograničena. Građani u takvim sistemima pate kad su njihove slobode ograničene ili mogu biti potpuno oduzete. Teško podnose mjere kažnjavanja i često im je oduzeto pravo na pravedno saslušanje ili pravedne zakonske procedure. U autokratskim režimima učešće naroda je uskraćeno i svedeno na najmanju moguću mjeru. U tim društvima potrebe i interesi države stavljaju se iznad potreba i interesa prosječnih građana. Ne postoje pravni mehanizmi koji bi omogućili svrgavanje vlade ili vođe sa vlasti. Autoritarne vlade postoje u mnogim državama a neke se izjašnjavaju i kao demokratske. Takve su države u kojim se guši drugačije mišljenje. Moćne monarhije Saudijske Arabije, ranije Kuvajta, te rukovodstvo i sadašnja vojna vlast Mijanmara (bivša Burma), strogo ograničavaju građanske slobode stanovništva i odriču mu pravo učešća u državnim poslovima. U državama zahvaćenim ratom, vlada se autokratski, a građani se ne pitaju ništa.

Autokratija je *sistem vlasti* u kojem je apsolutna vlast nad državom koncentrisana u rukama jedne osobe, čije odluke ne podliježu ni vanjskim zakonskim ograničenjima niti regularnim mehanizmima narodne kontrole – osim prijatnje državnim udarom ili drugim oblicima pobune. *Autokratija* je oblik vladavine u kojem jedan vladar ima apsolutnu kontrolu i moć odlučivanja o svim državnim pitanjima i nad svim ljudima u zemlji. Autokratija je oblik vladavine gdje jedna osoba (autokrat) ima svu vlast (zakonodavnu, izvršnu, sudsku) bez kontrole, slično apsolutizmu i diktaturi. Postoji više autokratija nego demokratija, s tendencijom porasta, iako raste i svijest o tome te jačaju građanske inicijative za zaštitu slobode. *Mnogi podaci pokazuju da su i autokratije u krizi.* Međutim, *demokratija i vladavina prava ostaju najpoželjniji sistem.* Autokratija doslovno znači „samovladavina“, gdje vladar države ima neograničenu moć. Ima **karakteristike** spajanja svih grana vlasti, nezavisnost od drugih tijela i samovoljno upravljanje. Povezana je sa pojmovima apsolutizama, diktature, totalitarizama, odnosno kad vlast kontroliše sve aspekte društva.

U ranijim vremenima, izraz autokrata je nastao kao opis vladara, koji pokazuje veličinu i moć. U 19. vijeku, istočna i srednja Evropa bile su pod autokratskim monarhijama. Ovakva upotreba termina nastavljena je i početkom 20. i 21. vijeka.

Trend porasta popularnosti autoritarnih lidera u Evropi i svijetu, znači i trend opadanja različitih sloboda. Najprimjetnije su, u državama Zapadne Evrope, opadanja slobode manjinskih grupa, naročito rasnih, seksualnih, ili migranata i doseljenika. Najčešće se to dešava u zemljama gdje su u usponu stranke desnice, čija ideologija je najbliža autokratskim režimima.

Tako je, na primer, u Holandiji pobijedila partija Gerta Vildersa, populiste koji je poznat po veoma negativnom stavu prema islamu, Italiju vodi premijerka Đorđa Meloni, koja se negativno odnosi prema LGBT osobama, prema migrantima i manjinama. U Francuskoj je porasla popularnost Marin Lepen, koja je optuživana za širenje rasizma, antisemitizma i za nastavljanje kvislinške ideologije iz perioda Drugog svjetskog rata. U Nemačkoj jača Alternativa za Njemačku, čiji su visoki funkcioneri umiješani u skandal u kojem je planirano protjerivanje ljudi koji su došli iz drugih zemalja... *Demokratska društva su transparentnija, otvorenija i odgovornija. Moderna društva otvorenija su za modernizacije i promjene. Demokratski rješavaju društvene konflikte i upravljaju njima. Na krize i izazove brže, efikasnije, fleksibilnije i organizovanije reaguju.*

Koliko ljudi živi u političkoj demokratiji?

Vlade funkcionišu u različitim oblicima i veličinama, ali se mogu podijeliti u dvije široke kategorije, demokratije i autokratije. Koristeći sistem klasifikacije *Regimes of the World* koji su razvili politolozi **Anna Lührmann**, **Marcus Tannenberg** i **Staffan Lindberg**, procjenjuje se da je oko 2,3 milijarde ljudi, tj. oko 29 posto svjetske populacije u 2021. godini živjelo je u demokratiji. Nasuprot tome, čak **71** posto ljudi živjelo je u nekom obliku **autokratskog režima**. To zabrinjava jer je to najveći porast u posljednjih 30 godina.

Klasifikacije Lührmanna i saradnika iz 2018. godine obuhvataju četiri tipa političkih režima: a) Liberalne demokratije u kojima sudska i zakonodavna vlast imaju nadzor nad izvršnom vlašću, vladavinom prava i individualnim slobodama; b) Izborne demokratije u kojima se održavaju višestranački izbori koji su slobodni i poštjeni, imaju izabranu izvršnu vlast i institucionalne demokratske slobode kao što su biračko pravo i sloboda izražavanja; c) Izborne autokratije koje održavaju izbore, ali im nedostaju demokratski standardi ili su nepravilni i d) Zatvorene autokratije koje uglavnom nemaju izbore.

Ovo je prilično strog i specifičan sistem klasifikacije. Mnoge zemlje sebe smatraju izbornom demokratijom ili se nastoje predstavljati kao takve, ali se i dalje smatraju autokratskim na osnovu ovih kriterija. Koristeći ovu shemu kategorizacije u 2022. godini **34** zemlje se mogu

smatrati liberalnim demokratijama, **55** su izborne demokratije, **60 su izborne autokratije, a 30 su zatvorene autokratije**. Mnogi politički sistemi širom svijeta napravili su jasne tranzicije u posljednja dva vijeka. I u posljednje dvije decenije nastale su značajne promjene. Još 2010. godine svjetsko stanovništvo bilo je podijeljeno oko 50/50 između demokratskih i autokratskih režima. Od tada postoji jasan trend porasta autokratskih režima.

Moderne demokratije imaju korijene u 70-im i 80-im godinama u Evropi i Sjedinjenim Aeričkim Državama, vlade su tek nedavno mogle označiti okvire strogih demokratskih kriterija. Prema podacima, liberalne demokratije i izborne demokratije pojavile su se tek u Švicarskoj i Australiji 50-ih, a u Francuskoj 70-ih nakon francusko-pruskog rata. Nakon oba svjetska rata, broj demokratija u svijetu se povećao, šireći se po Evropi, Latinskoj Americi i dijelovima Azije. Nakon Hladnog rata, zemlje širom istočne Evrope su prihvatile i usvojile demokratiju. **S druge strane, procjenjuje se da 5,5 milijardi ljudi živi u autokratskim zemljama.** Izborne autokratije čine većinu ovog ukupnog broja, s 3,5 milijardi ljudi ili oko 45 posto sadašnjeg svjetskog stanovništva. Rusija, Turska i Venecuela smatraju se *izbornim autokratijama*, kao i **Indija** od 2019. godine.

Zatvorene autokratije su druge po učestalosti, a u posljednjoj deceniji broj zatvorenih autokratija porastao je sa 25 na 30 zemalja. U izvještaju nezavisnog istraživačkog instituta *Varieties of Democracy* (V-Dem) procjenjuje se da se čak 20 posto evropskih zemalja autokratizira od 2021. godine, uključujući Mađarsku, Grčku, Poljsku pa i Hrvatsku.

Državni udari, koji su uključivali rušenje vlade na vlasti, odigrali su veliku ulogu iza najnovijih autokratskih promjena. Pučevi koji su se dogodili 2021. godine: Čad, Mali, Gvineja i Mjanmar, svrstani su u zatvorene autokratije. U međuvremenu, Nigerija, Tunis i Salvador svrstani su u izborne autokratije. Austrija, Portugal, Gana i Trinidad i Tobago prešli su iz liberalnih demokratija na izborne demokratije, jer je transparentnost zakona i provođenje slabilo. Krećući se u suprotnom smjeru, Armenija i Bolivija počele su se klasifikovati kao demokratije 2021. godine. Jačanje autokratija povećava polarizaciju u društvima širom svijeta. Istraživanja pokazuju da je politička polarizacija povezana s demokratskim padom. Od 1950. godine, 26 od 52 slučaja zemalja koje su se suočile s dubokom polarizacijom doživjele su degradaciju ili slabljenje svojih demokratskih sistema. Ostaje nejasno hoće li se nastaviti ovi autokratski trendovi.

Autokratija u svijetu je u porastu, a 65 država karakteriše se kao neslobodno, dok je 59 djelimično slobodno, upozorava izvještaj organizacije *Freedom haus*. Slično govori i istraživanje njemačke organizacije *Bertelsman*, koja navodi da u svijetu postoje 63 demokratije naspram 74

autokratija, dok su ostali negdje između. Njemački istraživači navode i da se kvalitet demokratije pogoršao u posljednjih 20 godina u 137 zemalja koje se mogu opisati kao zemlje u razvoju ili kao zemlje ubrzanog razvoja, dok je, prema izvještaju Fridom hausa, Srbija zabilježila najveći pad demokratije među zemljama u tranziciji. Velika obaveza je demokrata širom svijeta da zaustave ove negativne autokratske trendove i preokrenu stanje u korist demokratije, vladavine prava, poštivanja ljudskih prava i sloboda.

Nedemokratska društva

Proučavanje nedemokratskih društava pokazuje da imaju mnogo slabosti i sljedeće osnovne karakteristike: ograničenja slobode govora, medija i prava na sastajanje; nejednak status ljudi i diskriminacija u školi, na poslu i životu (najdiskriminisaniji narod u svijetu su **Rohinje** u Mijanmaru, negiraju im jezik i ime naroda, a u novije vrijeme to su Palestinci); ograničena prava i mogućnosti izlaska na izbore i na to da se bude izabran; ograničenja slobode kretanja; centralizovani autoritet gdje samo nekoliko ljudi ili jedan pojedinac imaju moć; diskriminacija rasna, religijska, etnička, spolna ili starosna, koja može biti višestruka; zaštita manjina i ranjivih grupa nije garantovana; narušavanje prava na privatnost; nepravda preovladava; moć nije podijeljena, međusobno uticajno preplitanje i balansiranje između različitih dijelova vlasti (zakonodavne, izvršne i sudske); ne postoji vladavina prava; pravedne zakonske procedure nisu garantovane ni poštovane; ne postoji dovoljno senzibiliteta i razumijevanja za manjine, izbjeglice, migrante, ranjive grupe i one koji su diskriminirani; nema potrebne i adekvatne kontrole vlasti.

Primjeri nedemokratskih političkih sistema uključuju totalitarne sisteme, diktature, fašističke vlasti, monarhije, komunističke, autokratske države i sistemi. Mnogo je nepotpunih demokratskih ili poludemokratskih sistema. Grupe ili institucije koje štete, odnosno onemogućavaju uspostavu demokratskog društva su: mediji koji nisu slobodni ili su pod snažnim uticajem ili kontrolom vlasti; pojedinci koji nisu demokratski orijentisani ili su pod snažnim uticajem retrogradnih snaga; pasivno građanstvo i velika apstinencija na izborima. Nezainteresovanost građana je prisutna u razvijenim demokratskim državama. U zemljama tranzicije birači *apstiniraju* jer misle da ne mogu promijeniti stanje u svojim državama. Nema senzibiliteta za migrante, manjine i ugrožene grupe.

U nekim državama postoje ograničenja na količinu vlasništva koju osobe mogu imati (nekretnine, zemlja, privatnu imovinu ili privatni obrt...). Mnogim građanima nije dozvoljeno da

idu u inostranstvo, njihovi telefoni su prisluškivani i njihova pošta se provjerava, a internet kontroliše. U mnogim državama širom demokratskog svijeta ne postoje ograničenja na nivo privatnog vlasništva, zabranjeno je prisluškivanje telefona i ljudima je dozvoljeno da slobodno putuju, širom svijeta, da putuju u druge države i na druge kontinente. Demokratija je postala najpoželjniji oblik vladavine u savremenom svijetu, ali ima mnogo neprijatelja. I pored širenja i popularnosti demokratije pojavljuje se „paradoks demokratije“. U novim demokratskim državama očekivalo se više od nastalih promjena, a u razvijenim državama pojavila se zasićenost, indiferentnost, nezainteresovanost.

Nedemokratski sistemi kontrolišu i discipliniraju svoje građane. U vrijeme demonstracija isključuju im internet, zabranjuju ili kontrolišu društvene mreže. Karakteriše ih cenzura štampe, autocenzura i nemaju transparentnost rada vlade i državnih institucija. Korupcija i nepotizam u njima cvjetaju. Prava građana, etničkih, ranjivih grupa i drugih manjina se diskriminiraju. Autokratski sistemi sputavaju kreativnost svojih građana. Koriste silu, vojsku, policiju, gardu, graničnu službu i tajnu policiju kako bi sačuvali vlast, bogatstvo, moć, privilegije i prestiž koji imaju. Demokratsku vladu biraju ljudi, odnosno građani i građanke sa pravom glasa, a šef države se bira na određeno vrijeme.

Šef države u nedemokratskoj vladi nije predstavnik naroda (jer ga narod ne bira) i može da ostane na vlasti neodređeno vrijeme. Vrste nedemokratske vlasti su: autokratija, totalitarizam i diktatura. Poludemokratije i nepotpune demokretije u kriznim vremenima mogu da odu u nedemokratski sistem ili autokriju. U zemljama u kojim nema dovoljno demokratije stranke su zabranjene: Kuvajt, Oman, Katar i Saudijska Arabija. U mnogim nedemokratskim državama, opozicija je zabranjena, strogo nadgledana i kontrolisana. U nekim nedemokratskim ili autokratskim državama opozicija je u zatvorima.

Međunarodne krize pomažu autokratima

Odsutnost snažnog antiruskog raspoloženja u Mađarskoj i u Turskoj omogućilo je Viktoru Orbanu i Taipu Erdoganu da saradnju sa Ruskom Federacijom iskoriste na izborima. Žestoki napad američkog predsjednika Donalda Trampa na američke institucije postao je simptom globalnog propadanja **demokratije**. Tramp je samo iskoristio proces koji je bio u punom jeku prije njegovog povratka u Bijelu kuću. Nekoliko uzroka doprinijelo je ovom globalnom povlačenju demokratije. Autoritarni režimi učvrstili su moć izoštravajući svoje metode kontrole, od izbornog inženjeringa

i digitalnog nadzora do pravnih i institucionalnih manipulacija. Autokrati često pružaju jedni drugima političku i ekonomsku podršku, što pokazuje bliske veze između kineskog predsjednika Xi Jinpinga i ruskog predsjednika Vladimira Putina. Nedostaci nekoliko istaknutih demokracija – ne samo Sjedinjenih Država – učinile su demokratski model manje privlačnim.

Često se previdi koliko su duboke promjene u međunarodnom poretku, kolike su promjene u svijetu i koje su pojačale autokratske režime. U današnjem sve više *multipolarnom svijetu* porast *regionalnih geopolitičkih sukoba* bio je prilika za konkurentne autokratske sisteme, koji održavaju izbore, ali gledaju svoju političku korist. Primjer je ruski rat u Ukrajini, koji je pomogao jačanju domaće legitimnosti mađarskog premijera Viktora Orbana i turskog predsjednika Redžepa Taipa Erdogana u pripremi za ključne izbore. Ruska invazija na Ukrajinu dogodila se nešto više od mjesec dana prije parlamentarnih izbora u Mađarskoj 3. aprila 2022. godine. Orban je snažno poručio da samo on može zaštititi Mađarsku. Obećao je zaštititi Mađare od rata. Mnogi Mađari vidjeli su Orbana kao garanta mira.

Orban je prijetio da će blokirati napore Evropske unije da pomogne Ukrajini ukoliko Evropska komisija ne oslobodi zamrznuta sredstva za Mađarsku. Kod kuće je to predstavio kao trijumf nad evropskim elitama koje su želili potrošiti „mađarski novac na Ukrajince“. Provladini mediji ponovili su narativ Kremlja, okrivljujući sankcije EU - a ne rusku invaziju - za ekonomske probleme Mađarske i predstavljajući Orbanove dugogodišnje veze s Putinom kao dokaz njegove sposobnosti da osigura jeftinu energiju, dok bi izbor opozicije mogao značiti nestašice.

Slična dinamika odvijala se i u Turskoj. U pripremi za predsjedničke izbore u maju 2023. godine, Erdogan je isticao ličnu diplomatiju u ratu u Ukrajini, navodeći sporazum o žitaricama u Crnom moru. Suočen s jednim izazivačem kojeg je podržavao široki opozicioni savez, Erdogan se predstavio kao jedini vođa sposoban držati Tursku izvan sukoba, a istovremeno povećati njezin globalni uticaj. Provladini mediji upozoravali su da bi pobjeda opozicije značila potpuno slaganje s ratnim naporima Zapada. Utrka je bila tijesna i zahtijevala je drugi krug, ali Erdogan je pobijedio. Ekonomski gledano, Erdogan je iskoristio tursko odbijanje usvajanja zapadnih sankcija: trgovina sa Rusijom je naglo porasla; ruski turisti i tvrtke stizali su u zemlju s gotovinom za trošenje; a Kremlj je dopustio Turskoj da odgodi milione dolara plaćanja plina. Ruska državna korporacija za nuklearnu energiju je 2022. godine prebacila 15 milijardi dolara podružnici u Turskoj kako bi osigurala nastavak izgradnje **nuklearne elektrane Akkuyu** - koja je otvorena samo nekoliko

sedmica prije izbora. Sve je to pomoglo ublažiti ekonomske pritiske koji proizlaze iz Erdoganove politike i omogućilo mu da se prikaže kao nezamjenjiv za razvoj Turske.

Međutim, dronovi turske proizvodnje na ukrajinskom ratištu smatrani su simbolima nacionalnog ponosa, tehnološke snage i razvoja. Kao glavni turski odbrambeni izvoz, ovi jeftini i smrtonosni dronovi bili su središnji dio njene vanjskopolitičke politike. Još jedno vojno postignuće koje je Erdogan isticao tokom izborne kampanje 2023. godine bio je amfibijski jurišni brod u zemlji izgrađen za nošenje dronova i helikoptera. Turska vojna podrška Azerbejdžanu u ratu u Nagorno-Karabahu 2020. godine (koja je uključivala i raspoređivanje dronova) bila je široko medijski objavljena i pojačana je Erdoganovu domaću legitimnost.

Politički razvoj događaja u Mađarskoj i Turskoj nakon ruske invazije na Ukrajinu sadrži više pouka. *Prvo*, međunarodne krize ne otkrivaju nužno *ranjivosti autoritarnih režima*; one mogu stvoriti prilike za *konsolidaciju moći, marginalizaciju protivnika i osiguranje vanjske podrške*. *Drugo*, važni su stavovi javnosti. Odsutnost snažnog antiruskog raspoloženja u Mađarskoj i Turskoj omogućilo je Orbanu i Erdoganu da saradnju sa Ruskom Federacijom predstave kao pragmatičnu. Ako je javno mnijenje podijeljeno i nije jedinstveno, autokrati mogu lakše manipulirati krizama u svoju korist i u svojoj državi.

Konačno, važni su akteri uključeni u regionalne geopolitičke sukobe. Putinova spremnost na ekonomske ustupke, finansijske transfere i propagandnu podršku pomogla je Orbanu i Erdoganu da prebrode teške domaće izazove. Mađarska i Turska služe kao podsjetnici da *promjenjiva globalna dinamika može uticati na opstanak konkurentnih autoritarnih režima*. Kako se svijet pomiče prema multipolarnosti, a srednje sile stiču veći uticaj, regionalni sukobi se umnožavaju. Rat u Ukrajini je pokazatelj, da česte krize u 21. vijeku vjerovatno ojačati autokrate više nego što će ih oslabiti.

Kako se održavaju autokratski sistemi

Autokratski sistemi, kao i većina nedemokratskih sistema održavaju se represijom, silom i manipulacijama javnim mnijenjem. Teško se transformišu i mijenjaju. U njima elite čuvaju svoj stečeni status, prestiž i moć i naročito položaj u vlasti ili vlast. Društvene promjene su male, kratke i ne zadiru u privilegije, moć i status. Za tu vrstu promjena kaže se da su „kozmetičke promjene“. Dometi promjena su mali i kratkog su daha. Čuvari tih sistema su vojka, policija, garda, granična služba... Vlada daje cenzurisane i frizirane informacije *izmanipulisanim građanima* koji ne

dobijaju potpune, blagovremene, objektivne i istinite informacije. Neprijatelji se proizvode, a stanovništvo drži u stalnoj napetosti, neizvjesnosti i opasnosti. **Demokratska društva** su transparentnija, otvorenija i odgovornija. Za one na vlasti važna je odgovornost rada i djelovanja. Demokratska društva su otvorena, fleksibilna i transparentna. Oslanjaju se na demokratske vrijednosti, principe i procedure, njeguju demokratsku tradiciju i razvijaju demokratski ambijent i kulturu. **Moderna demokratska društva** otvorena su za inovacije, modernizacije i društvene promjene. Demokratski rješavaju društvene konflikte i upravljaju njima. Na krize i izazove, brže, efikasnije, fleksibilnije i organizovanije reaguju.

Postojali su i još uvijek postoje politički sistemi i nosioci političke vlasti koji od običnog čovjeka isključivo zahtijevaju *poslušnost* i bespogovorno pokoravanje zahtjevima i odlukama vlasti. U *nedemokratskim političkim sistemima* politički ishodi su izvan domašaja običnog čovjeka. Pripadnike takvih političkih sistema, odnosno one koji svoj odnos prema političkoj vlasti iskazuju poslušnošću i bespogovornim pokoravanjem, nazivamo **podanicima**. *Podanik* je pasivan u javnom životu zajednice, politički nezreo i nespreman za kritičko i logičko promišljanje, lakovjerman i pogodan za političke manipulacije.

Politika utiče na svakoga, bez obzira da li se neko zanima ili ne zanima za politički život i zato se kaže: „Ako se ti ne baviš politikom, politika će se baviti tobom“. U demokratijama pojedinac može slobodno izabrati hoće li se zanimati za politiku ili neće. V-Budući da *je prvi princip demokratije suverenitet* naroda u takvom političkom poretku građani moraju biti svjesni da oni kolektivno posjeduju vlast i da su odgovorni za njeno sprovođenje. Građani imaju mogućnost da uspostavljaju svoju vlast sami i za vlastitu korist i imaju priliku da je promijene putem izbora ako ona ne zadovoljava njihove potrebe i očekivanja. Zato se *demokratsko građanstvo* može smatrati svojevrsnom javnom funkcijom.

Pripadnici različitih političkih sistema mogu imati pravni status građanina međutim ono po čemu se *demokratski građanin* bitno razlikuje od ostalih je *aktivno učestvovanje* u političkom životu zajednice zasnovano na kritičkom promišljanju i rasuđivanju. *Demokratski građani* su svjesni da sistem utiče na njihove živote i vjeruju da mogu doprinijeti razvoju države. Jedno od karakterističnih obilježja demokratije je sloboda pojedinca da teži ostvarenju svojih prioriteta odnosno ličnih interesa. Pitanje kako uskladiti *pojedinačne interese* i *opće dobro* od velike je važnosti za razvoj demokratije. Težnja za ostvarenjem pojedinačnih interesa mora biti kombinovana sa **brigom za opće dobro** od kog zavisi ostvarenje ličnih interesa svih članova

zajednice. Prepoznavanjem općeg dobra i pristajanjem na ograničenje privatnog interesa za dobrobit zajednice pojedinac služi kao primjer demokratskog građanstva u službi općeg dobra, a to predstavlja primjer **građanske vrline**.

Svaki politički sistem, s ciljem održavanja stabilnosti i vlastite održivosti, nastoji odgoj novih generacija uskladiti sa vlastitim principima. Autokratski režimi, putem javnog školovanja *nastojali su odgajati poslušnog podanika* koji je spreman bez pogovora izvršavati zahtjeve vlasti. S obzirom na to da su nedemokratske tradicije mnogo starije od demokratskih tradicija, pogotovo u zemljama u tranziciji, uticaji političkog odgoja u skladu sa **podaničkom političkom kulturom** još uvijek su znatno prisutni i u društvima. U toku je digitalna transformacija država i svijeta. Internet je moćno sredstvo demokratizacije, a uticaj prelazi nacionalne i kulturne granice. Nedemokratske države i autokratski režimi spriječavaju pristup internetu, Sjeverna Koreja, Kina, Iran, Indija, Bjelorusija, Mijanmar, Ruska Federacija, Bjelorusija, Mađarska...

Autokratske vođe i vlade internet i društvene mreže smatraju prijetnjom svojoj vlasti. Savremeni sistemi trebalo bi da su demokratski, jer ih je lakše održavati, razvijati i modernizovati. U demokratskim sistemima su građani dobili svoja prava i slobode. Pojavljuju se deformacije (*nepotpuna demokratija, poludemokratija, demokatura, fasadna demokratija, stabilokratija, hibridna i krhka demokratija*). Pojavljuju se i ostatci starog sistema u formi autokratskog ponašanja, bolesnih ambicija za vlašću, pridavanje značaja formi.

Postoje **tri tipa legitimne vlasti** koju je naveo Maks Veber (Max Weber), a to su: **Tradicionalna vlast**. Legitimnost tradicionalne vlasti zasniva se na značaju prastarih običaja i nepisanih pravila. Ljudi se pokoravaju vlasti jer je „oduvijek bilo tako“. Upravni aparat takve vlasti najčešće čine vladarevi rođaci. Poslušnost je osigurana djelimično tradicijom i odanošću **podanika** vladaru. Tradicionalna vlast je ugrožena, jer je podrivaju savremena komunikacijska sredstva, pa se ne može mnogo oslanjati na tradicionalne simbole, tradicionalne načine vladanja i bezuslovnu pokornost. Autokratske vlade gube sposobnost za ispoljavanje fleksibilnosti i dinamizma, koji su potrebni da bi država bila konkurentnija u globalnoj elektronskoj utakmici na svjetskom tržištu. **Legalno-racionalna vlast**. Legitimnost ovog tipa vlasti zasniva se na eksplicitnim pravilima i racionalnim procedurama koja definišu prava i obaveze. Ne pokorava se osobi već zakonima. Veber je upravni aparat takvog tipa vlasti, opisao kao birokratiju. Većina savremenih političkih sistema pripada ovom tipu vlasti.

Harizmatična vlast. Vlast je legitimirana posebnim i nadnaravnim osobinama koje ljudi pripisuju svom vođi. Proroci, heroji, ratni pobjednici i političke vođe izvode legitimnost svoje vlasti iz harizme (karizme). Riječ harizma znači – „božiji dar“. Podanici slijede vođu ali im on svoju posebnost mora povremeno dokazivati. I ova vlast je nestabilna, naročito nakon smrti harizmatičnog vođe. Maks Veber je ove tipove vlasti smatrao *idealnim tipovima*. To znači da svaka konkretna vlast posjeduje (u različitim omjerima) elemente pojedinog tipa.

Model koji je uspješno primijenjen za izlazak iz autokratskih režima jeste *mediteranski model* ili, tranzicijska strategija koja je primijenjena u Portugalu i Španiji sedamdesetih godina dvadesetog vijeka. Između tih država postoje razlike ali je najvažnija konstanta da su obje države počele od autokratskih režima s ograničenim pluralizmom i da su ostvarile uspješnu i brzu demokratsku tranziciju i konsolidaciju. Ove dvije države postojeću institucionalnu infrastrukturu nisu uništile već su je iskoristile i nadogradile. Ostale države u tranziciji su rušile ranije institucije, pravile organizacije iz početka, a to je usporilo razvoj.

Autokratija kao prijetnja

Savremena civilizacija je danas u ozbiljnoj egzistencijalnoj i etičkoj krizi. Treba imati u vidu veliki uticaj savremenih globalnih procesa, kriza i konflikata na cijeli svijet, region i našu zemlju. U knjizi „Čovjek u vrtlogu civilizacijskog relativizma“ autor Milisav Tomović je istakao da živimo u vremenu jednog od najvećih društvenih, ekonomskih i socijalnih eksperimenata u civilizaciji. Mnogi su zamišljali da u demokratskom okruženju, gdje je uspostavljena vladavina prava, jednakosti i slobode za sve ljude, na jedinstvenom tržištu da će to ujediniti svijet, koristeći savremena dostignuća nauke i tehnike. Da li je svijet spreman da prihvati i realizuje ovakvu ideju? i da li su kreatori ovog procesa uzeli u obzir globalne rizike, konflikte i posljedice po ljudsku populaciju ako novi svjetski projekat ne bude dovoljno uspješan? Dilema je da li će takva ideja, koja vodi ka stabilnom miru i progresu civilizacije biti ostvarena, ili je to samo način da veliki i moćni preuzmu kontrolu svjetskih resursa i globalnih političkih i društvenih tokova?“

Savremena dešavanja ukazuju da će ova ideja teško biti ostvarena. Nepovoljni globalni društveno-ekonomski i politički uticaji dovode u pitanje i opstanak savremenog međunarodnog poretka, a brojna krizna žarišta i lokalni ratovi u svijetu prijete da izazovu sukob svjetskih razmjera. Umjesto savremenog *mita o neoliberalnom društvu mira, blagostanja*, istih demokratskih prava i jednakih mogućnosti za sve, stvarnost pokazuje na bezobzirnu borbu za

resurse i dominaciju uz kršenje etičkih normi, ljudskih prava i demokratskih načela. Dobitnik Nobelove nagrade za ekonomiju i mir dr. Jozeph Stiglitz je napisao: „Naopaka ekonomija stvara naopake pojedince i naopaka društva“ i „Kada bogati koriste svoj politički uticaj da bi oblikovali zakone, to je kraj demokratije.“ Nazadak u razvoju demokratije, podrazumjeva povratak, jer je demokratija cilj.

Vlast protiv naroda

Prema zamisli i interesima bogate manjine, danas se oblikuje još više podijeljen i konfrontiran novi svjetski poredak. Pod izgovorom prosperiteta i demokratizacije, sve današnje krize nastaju kao posljedica kapitalističkog sistema eksploatacije, borbe za resurse, potrebe za što većim profitom i širenjem političkog i ekonomskog uticaja. Velike države teže dominaciji. U uslovima nepredvidivih događaja i opšte nesigurnosti, međunarodne institucije su nemoćne da intervenišu i gube autoritet. U takvom ambijentu sve ukazuje i na globalnu društvenu krizu, pri čemu broj autoritarnih režima u svijetu ima ubrzan rast. Pored apsolutističkih monarhija, vojnih režima i jednopartijskih država, *autoritarnih režime ima sve više država sa višepartijskim sistemom* u kojima je paralisiran rad institucija i *postoji samo formalna demokratija*. Prema podacima iz 2024. godine, autokratske režime imalo je skoro 36 posto zemalja, koje čine skoro 40 posto svjetske populacije.

Spisku autokratskih režima, na kojem su od velikih i moćnih zemalja Rusija, Kina, Iran, Turska, Bjelorusija, Saudijska Arabija, Venecuela... i siromašnih Sijera Leone, Ekvatorska Gvineja, Kongo, Čad... teže da se pridruže i mnogi *hibridni režimi*. Iran spada u države sa ***vjerskom autokratijom***. Pod pritiskom imperijalnih politika, kapitalizma i korumpiranih lokalnih vlastodržaca, to se dešava čak i u društvima zasnovanim na demokratskim načelima, kao što je Evropska unija, gdje postoje zemlje, poput Mađarske, Slovačke i Srbije za koje se više ne može reći da su demokratske.

Sjedinjene Američke Države su važile za razvijenu demokratiju, ali odluke i potezi nove administracije dovele su u pitanje taj status. I na Balkanu nekoliko zemalja ima političke režime koji pokazuju autokratske tendencije ili se smatraju hibridnim režimima, a prema najnovijim izveštajima, tu su Srbija, Crna Gora, Sjeverna Makedonija, Albanija i čak Bosna i Hercegovina. Razumijevanje načina na koji autokratski režimi nastaju, kako autokrata dolazi na vlast i kako stiže

podršku, ključni su za razumijevanje kako mu ta podrška obezbjeđuje dugotrajan opstanak na vlasti, ili kako se njegova vladavina može osporiti.

U kriznim situacijama, razočaran u političke elite i demokratske institucije, nezadovoljan narod traži bolja rješenja za svoje životne probleme. Koristeći demokratske mehanizme, pričom o demokratiji, zaštiti nacionalnih interesa, borbi protiv negativnih društvenih pojava i korupcije, velikim stranim investicijama, novim radnim mjestima i boljem životu za sve građane, populističesto dolaze na vlast. Tokom vremena, postepenim uspostavljanjem kontrole nad institucijama i medijima uz stvaranje piramide horizontalnog i vertikalnog upravljanja na svim nivoima vlasti, od autoritarnih nastaju autokratski režimi i *uspostavljaju dominaciju vladajuće elite nad svim institucijama i društvenim strukturama. Njihova moć počiva na kombinaciji političke represije, kontrole institucija, prinude, različitih oblika korupcije, manipulacije informacijama i stvaranju iluzije o prosperitetu i stabilnosti. Postepeno se vrši **zanemarivanje kulture**, nauke i obrazovanja, prikazivanje slobodnih medija u negativnom svjetlu, diskriminacija nezavisnih sindikata i organizacija civilnog društva, sve do uspostavljanja kontrole i u ovim oblastima.*

Nisu slučajni **zanemarivanje i minimalna ulaganja u kulturu, obrazovanje i nauku**. Tolerišu se *razne zloupotrebe, organizovani kriminal i korupcija*, naglo bogaćenje pristalica vlasti i permanentno siromašenje građana. Prate ih korupcija i nepotizam. Autokratskim vlastima ne trebaju prosvjećeni, obrazovani, ekonomski nezavisni i slobodoumni građani, već ljudi koji su lojalni, poslušni i pokorni. Trebaju im podanici. Sa njima se lako manipuliše, a mnogi su spremni da sve učine za položaj, ekonomsku korist i razne povlastice. U takvom ambijentu nastaju *interesno povezani i zatvoreni centri političke moći* na koje građani slab ili mali uticaj, a institucije, kao što su parlament, vlada, sudovi ili institucije rade isključivo prema nalogima vlasti i sprovode volju vladajuće stranke, odnosno njenog lidera u svim oblastima društveno-ekonomskog i političkog života zajednice. *Uz postepeno slabljenje demokratskih institucija i gušenje opozicije, slabljenje vladavine prava, lider autoritarnog režima, koji je populizmom i manipulacijama izgradio kult ličnosti, često postaje autokrata, odnosno ličnost koja u zemlji o svemu odlučuje.*

Mnoga društva u svijetu su suočena sa takvim težnjama vladajućih struktura, jačanjem desnice i etnonacionalizmom. To se naročito odnosi na Balkan, u kojem još uvijek dominiraju etnonacionalne politike i koji nema dužu demokratsku tradiciju. Demokratsko odlučivanje u ovom regionu formalno postoji, ali je onemogućeno različitim manipulacijama, kako u predizbornim aktivnostima, izborima i vladavini nakon izbora.

Porast diskriminacije

Opasni narativ autokratskih lidera je najvećim dijelom zaslužan za porast diskriminacije u zemljama Evropske unije. Tako *Fridom haus*, koristeći primjer Italije, kaže da ksenofobičan i nacionalistički diskurs Melonijeve ograničava prava političkog učešća migrantima i njihovim potomcima rođenim u Italiji. Tokom 2022. godine postojala je inicijativa za promjenu zakona o dobijanju državljanstva, koji bi ukinuo redovnu proceduru da strani državljani poslije pet do 10 godina mogu da dobiju državljanstvo, a ti kriteriji bi bili zaoštreni. U pitanje je dovedena zakonska odredba prema kojoj djeca mlađa od 12 godina koja se usele automatski mogu da dobiju uslove za sticanje italijanskog pasoša. Ova inicijativa je odbijena, zbog nesaglasnosti sa ugovorima Evropske unije, ali dobro oslikava šta se može desiti ako takve struje dođu na vlast.

Autokratski režimi počivaju na ograničavanju prava građanima, a jedan od takvih primjera je Kina, koja je savremenu tehnologiju iskoristila radi zaoštavanja odnosa države prema pojedincima. Sistem društvenog bodovanja, koji je tamo prisutan već nekoliko godina, predstavlja elementarno kršenje prava građana. Taj sistem, najviše liči na Orvelovu „1984.“, jer se zasniva na kamerama koje uz pomoć vještačke inteligencije prate ponašanje svojih građana i na osnovu toga ih boduju. Ako se građani ponašaju „dobro“ po ocjeni države, onda će biti nagrađeni, a u suprotnom moguće je ograničavanje i zabrana različitih prava. U Rusiji opozicioni prvaci završavaju na dugogodišnjim robijama, a neki su izgubili i život zbog svoje opozicione aktivnosti.

Prema istraživanjima o autokratiji, nisu sve države toliko represivne, ali imaju neke elemente autokratije. Takav element je, gušenje slobodnih medija. Novinari bez granica u tom smislu navode Mađarsku i vlast Viktora Orbana, koji je često napadao medijski pluralizam i nezavisnost. Pošto je javni servis pretvoren u propagandni državni organ, mnogi privatni mediji su preuzeti ili ućutkani, a vladajuća partija, Fides, preuzela je *de fakto* kontrolu nad 80 posto medija u zemlji svojim političkim i ekonomskim manevrima, odnosno dala je vlasništvo svojim oligarsima, navode Novinari bez granica.

Opasni narativ protiv manjina i kontrola medija. Autokratske lidere određuje opasan odnos prema manjinama, zloupotreba informacija, kontrola medija, donošenja zakona u svoju korist, česti izbori radi potvrđivanja legitimiteta. Bez obzira na čvrstu i dugu demokratsku strukturu, od vladavine prava i snage institucija do same demokratske kulture, takve pojave sve više se primjećuju i u Evropi, a pravo pitanje je zašto se to dešava? Više je razloga za ovakav slijed

dogadaja. Sadašnji stepen demokratizacije značajno je smanjen i da je došao na one nivoe gdje je bio osamdesetih godina prošlog vijeka. To uključuje i porast desnih stranaka. *Mnogo faktora i problema uticalo je na rastući trend autokratizacije širom svijeta.*

Jedan od problema je pitanje odnosa između građana i njihovih predstavnika. Postaje dominantan osjećaj građana da nemaju dovoljno jaku vezu i da se ne pitaju dovoljno za odluke koje se donose u politici. U tom smislu je odnos političke partije i birača sve nestabilniji. Samim tim, kako taj odnos postaje nestabilniji, odnosno kako se odluke birača mijenjaju od izbora do izbora, tako marketing počinje da igra sve veću ulogu i stranke sve više pribjegavaju populističkom diskursu kako bi birače privukli na svoju stranu. Vladajuće elite sve više odstupaju od interesa svojih glasača.

Autokratije se umrežavaju nastojeći da oslabe demokratije

Autokratije širom svijeta sve više se međusobno podržavaju u odnosu na konkurenciju koju vide u demokratskim društvima, rekla je američka novinarka i historičarka Anne Applebaum, dobitnica Pulicerove nagrade. Rusija, Kina, Iran, Sjeverna Koreja, Venecuela i Zimbabve, Azerbejdžan i Angola nemaju zajedničku ideologiju, imaju mjesta gdje mogu da sarađuju i zajedničke interese. Međutim, neki od njihovih interesa su finansijski. Kina gleda svoj interes, ulaže u autokratske režime širom svijeta i pomaže im da se održe. Ruska Federacija radi isto, nudi plaćenike diktatorima u Africi koji su u nevolji. Autokrati traže oblasti u kojim imaju nešto zajedničko i gdje mogu da pomognu jedni drugima. *Ne treba im zajednička ideologija da bi sarađivali.*

U novoj knjizi **Anne Applebaum**, „*Autocracy Inc.: Dictators Who Want To Rule The World*“ (Inkorporacija autokratija: Diktatori koji žele da vladaju svijetom), piše da takve vlade podupiru „sophisticirane mreže sastavljene od kleptokratskih finansijskih struktura, *tehnologija za nadzor i profesionalnih propagandista*, od kojih svi sarađuju u više režima“. To je značajna razlika od geopolitičke situacije u 20. vijeku „kada je postojalo nešto što se zvalo komunistički blok i svi su oni koristili isti jezik i čak imali vrlo slične političke i ekonomske sisteme“. Uprkos nedostatku centralizovane ideologije, svjetske autokratije imaju „zajedničkog neprijatelja“.

Zajednički neprijatelj je bilo ko ako živi u demokratskom svijetu i ako koristi jezik demokratije, govori o ljudskim pravima, transparentnosti, odgovornosti, vladavini prava, pravdi. Taj jezik je za njih prijatnija, a najveća prijatnija je onda kada dolazi od njihovih opozicionih pokreta

i njihovih unutrašnjih kritičara, disidenata. Pored toga, oslobođeni ideologije, moderni autokratski režimi imaju mnogo veće polje djelovanja i uticaja na politički i društveni razvoj u otvorenim društvima. Autokratska propaganda sada može da dopre do ljudi u Sjedinjenim Državama onako kako ranije komunistička propaganda nije mogla. Novac koji imaju autokratske države daje im vrstu moći, koju Sovjetski Savez nikada nije imao, bilo da se radi o investicijama, kupovini uticaja među političarima ili biznis zajednici, ili obliku netransparentnih finansijskih sredstava koja se daju za političke kampanje. Sve to im je dalo više mogućnosti da utiču na unutrašnje debate i političke procese u demokratijama, kao i da utiču na njihove ekonomije.

Postoje mediji koji pokazuju da su dobri u stvaranju autoritarnog ambijenta koji opisuje autokratije kao sigurne i stabilne, a demokratije kao podijeljene, haotične i degenerisane. To odgovara jednom dijelu američkog političkog spektra koji se osjeća nezadovoljno, koji ne voli i ne vidi društvene, demografske, ekonomske i političke promjene nastale u posljednjih nekoliko decenija. Autoritarni i autokratski režimi u mnogim zemljama, nastavljaju da produbljuju postojeće podjele u društvu.

Mnogi režimi shvataju da su demokratske vrijednosti poželjne. Ljudi žele da žive u društvu u kojem postoji vladavina zakona, gdje se poštuju ljudska prava. Radi se o ideji da se živi u pravednijem društvu u kojem građani imaju određeni uticaj. To je jedan od razloga zašto se autokratski svijet, ponovo naoružao protiv demokratskog svijeta na mnogo dramatičniji način nego što je to bio slučaj prije dvije decenije.

Svijet pun kontrasta

U savremenom svijetu, punom kontrasta, zakulisnih namjera i radnji, raznovrsnih nepravdi i nikad većih nejednakosti među ljudima, vlada moralni relativizam i relativizam u svim sferama i oblastima koje dotiču ličnost i egzistenciju savremenog čovjeka. Oduvijek je čovjek bio bespomoćan pred nepredvidivim događajima na koje nema nikakvog uticaja, bilo da su nastali djelovanjem prirodnih katastrofa ili kao posljedica ljudske okrutnosti. U svijetu postoje **dvostruki standardi** koji pokazuju da nedostaje etike i humanizma.

Stanje u svijetu (prema studiji Bertelsmann Foundation - Indeks Transformacije 2024) navodi da svi bilježe porast broja autokratija. Trenutno je više autokratskih nego demokratskih režima. Pandemija je pogoršala postojeće trendove i ojačala autokratske tendencije. Zato se mnogo govori o **krizi demokratije**. Demokratije su se pokazale kao sporije i manje fleksibilne od

autokratija. Zbog ove očigledne krize mnogi su zabrinuti. Međutim, nadati se buđenju demokratija, jer raste svijest u demokratskim zemljama o prijetnji autokratije, kao i potrebi građanske aktivnosti za njeno suzbijanje. Postoje i pozitivni primjeri kao što je Kostarika, Čile, Urugvaj, Južna Koreja koje pokazuju da je demokratija najuspješniji sistem. I pored porasta autokratije, demokratija ostaje najpoželjniji model upravljanja, a građanski aktivizam ključan je u borbi protiv autokratskih tendencija.

U svijetu danas ima više autokratija nego demokratija. Mnogi upozoravaju da demokratiju moraju braniti ljudi. **Demokratija ne može da se brani odozgo** i ne treba je nametati. Autokratije su većinom u zemljama u razvoju i zemljama ubrzanog razvoja, pokazuje studija njemačke fondacije **Bertelsmann**. Brojke su neumoljive: prema novoj studiji, kvalitet demokratije pogoršao se u posljednjih 20 godina u **137** zemalja koje se mogu opisati kao *zemlje u razvoju* ili kao tzv. *zemlje u usponu*. Prema „Indeksu transformacije“ fondacije Bertelsmann, sada imamo **63** demokratije naspram **74** autokratije. Posljednjih nekoliko godina, obilježene su novom geopolitičkom situacijom, ruskim agresorskim ratom na Ukrajinu i pandemijom koronavirusa, izbori u 25 zemalja bili su manje slobodni i pošteniji nego prije. Sloboda izražavanja i sloboda štampe su ograničene u 39 zemalja.

Pandemija korone je imala negativan učinak, sa policijskim satom i privremenim smanjivanjem građanskih sloboda i odrazila se na demokratski razvoj. Pandemija je bila prilika da se ograniče prava i da se više moći koncentriše u vladi. Fondacija Bertelsmann je napravila studiju kao najopsežnije istraživanje te vrste. Studija se zasniva na 5000 stranica izvještaja o zemljama koje fondacija sastavlja uz pomoć 300 stručnjaka, univerziteta i *think tankova* u oko 120 zemalja. Ispituje se *stanje demokratije, privredni razvoj i djelovanje vlade*. Sve tri kategorije trenutno su na historijski najnižem nivou. U stabilnim *demokratijama raste svijest da svijet postaje sve manje slobodan*: U posljednjih nekoliko godina, građani i vlade demokratskih država, postali su oprezniji u pogledu izazova koji dolaze iz autokratije. Izazovi su znatno snažniji i opasniji nego prije deset godina.

Mnogi se pitaju *jesu li demokratije prespore i nefleksibilne?* „Indeks transformacije 2024“ fondacije Bertelsmann pokazuje da autoritarni vladari vole svoje postupke opravdavati tvrdnjom da su *demokratije preglomazne, nedovoljno fleksibilne* i da više ne mogu držati korak sa globalnom konkurencijom i globalnim trendovima. Čak **45 zemalja** s najnižom učinkovitošću ne spadaju u demokratije. Vidljiva je činjenica da se autokratije ne ponašaju razboritije od demokratija u

kriznim vremenima. To se vidjelo u ponašanju Kine tokom pandemije. Vidjelo se to u pandemiji korone, kada je postalo jasno da stroga izolacija ne funkcioniše. Bilo je velikih protesta, a i represije. U autokratiji je teže prepoznati pogrešne postupke i teže ih je ispraviti. Autokratije mogu biti i pod pritiskom jer stanovništvo nije zadovoljno rezultatima, životnim standardom i razvojem.

Gradanske inicijative su ključne za očuvanje demokratije, jer ona živi od svojih aktivnih građana. Građanske aktivnosti ljudi koji podržavaju slobodne izbore, slobodu štampe i podjelu vlasti ostaju ključni kada je u pitanju *suzbijanje autokratskih tendencija*. Kad postoji kontinuirani pritisak, odbrana od autokratskih tendencija može biti uspješna. U studiji se kao primjeri navode i izbori u Keniji, Zambiji, Poljskoj i u Moldaviji.

Kulturni ili vjerski uticaji imaju uticaja u ovim promjenama. Drugim riječima: mogu li muslimanske zemlje poput onih u Zaljevskoj regiji same potisnuti autokratske tendencije i promijeniti autokratske režime? Bolja je postepena promjena i modernizacija nego rat. Dobar primjer su Tajvan i Južna Koreja, kojima se dugo upravljalo autokratski i koji su se u početku ekonomski modernizirali. Sada su to stabilne i uspješne demokratije. Ne postoji automatski mehanizam koji to sprječava, ili rješava, ove trendove.

Glavni zaključak studije ne čudi jer sve zemlje još uvijek najbolje prolaze *ako u njima vlada demokratija i vladavina prava*. U saopštenju koje prate objavu *Indeksa transformacije 2024.* godine o državama poput Južne Koreje, Kostarike, Čilea, Urugvaja i Tajvana kaže se: Stabilne u vladavini prava, strateški orijentisane, njihova javna uprava ne samo da osigurava dobre rezultate u obrazovanju, zdravstvu i u poboljšanju životnog standarda, nego i kad je u pitanju jačanje demokratije. To su pozitivni primjeri. Tamo gdje demokratija već funkcioniše, vlade moraju tražiti konsenzus od najširih mogućih grupa stanovništva više nego prethodnih godina. Čak i ako to postaje sve teže u uslovima kada se društva sve više polariziraju. Prema „*Indeksu transformacije*“ fondacije Bertelsmann, sada imamo 63 demokratije naspram 74 autokratije. Drugim riječima, države u kojima nema slobodnih izbora niti funkcionalne pravne države su autokratije. Posljednje četiri godine, obilježene su novom geopolitičkom situacijom, ruskim agresorskim ratom na Ukrajinu i pandemijom koronavirusa, izbori u 25 zemalja bili su manje slobodni i pošteni nego prije. Sloboda izražavanja i sloboda štampe su sve više ograničene u 39 zemalja.

Autokratija u svijetu je u porastu, a 65 država karakteriše se kao neslobodno, dok je 59 djelimično slobodno, upozorava izveštaj organizacije *Freedom Haus*. Slično govori i istraživanje

nemačke organizacije Bertelsman. Prema tome, njemački istraživači navode i da se kvalitet demokratije pogoršao. Prema izvještaju Fridom hausa, Srbija je zabilježila najveći pad demokratije među zemljama u tranziciji.

Autokratija u svijetu

Nominovanjem članova nove vlade u martu 2011. godine, *novi sirijski predsjednik Ahmed-al- Šara formalno je okončao još jednu u nizu političkih promjena na Bliskom istoku koje su započete rušenjem režima u Tunisu početkom 2011. godine* . U posljednjih petnaest godina, regionalni proces Arapskog proljeća, pored promjena u Tunisu, doveo je do smjene političkih lidera u Egiptu, Libiji, Jemenu, Sudanu, Alžiru, Libanu i Iraku. Početni entuzijazam širom regiona oko senzacionalne smjene dugogodišnjih diktatora i nada mnogih u suštinske političke promjene pokrenute ovim procesima, ubrzo su zamrle zbog tragičnih događaja koji su slijedili. Unutrašnji nemiri i nasilje u jednoj za drugom od arapskih zemalja usmrtili su desetine hiljada pretežno civilnog stanovništva, raselili milione ljudi i narušili teritorijalni integritet suverenih država (Libije, Jemena i Sudana). Ni u jednom slučaju započetih političkih protesta, **autoritarizam nije zamijenjen demokratskim oblikom upravljanja**, a životi većine su pogoršani.

Za razliku od tranzicija u Latinskoj Americi i srednjoj i istočnoj Evropi, Arapsko proljeće se vremenski preklapilo sa postepenim slabljenjem „**trećeg talasa demokratije**“ i to u regionu u kom su političke orijentacije novoizabranih vlasti, zbog vrlo specifičnih okolnosti, mogle da krenu u bilo kojem od sljedećih ideoloških pravaca: naravno liberalnom-demokratskom, kako je to prvobitno djelovalo u Tunisu, ali takođe i putem čitavog niza alternativa kao što su umjereni autoritarni islamizam (po ugledu na Tursku), **hibridni sistem** sa elementima teokratije (nalik Iranu), **radikalna teokratija** (kakvu sprovode talibani u – Avganistanu) i otvorena vojna ili prikrivena predsjednička diktatura.

U regionu, nemirima i građanskim ratovima, razrušenih arapskih društava i država, *politički poredak i ekonomski razvoj su održani*. Kao svojevremeno diktature u južnoj Koreji, Tajvanu i Čileu (1970-ih), kao autoritarni Singapur, kao očuvani partijski monopoli u Kini i Vijetnamu, monarhije u Zalivu su *ekonomsko blagostanje svojih građana uspješno odvojile od pomisli na političke slobode i u širem regionu*, pored velikog broja nastradalih, uspješno **očuvale autoritarni oblik vlasti**.

Zaključak

Autokratija je oblik vlasti u kojem je moć koncentrisana u rukama jednog pojedinca ili male grupe, pri čemu su slobode građana ograničene. Iako autokratski režimi mogu pružiti stabilnost i brzo donošenje odluka, dugoročno gledano, nedostatak transparentnosti, ograničena sloboda, prisutnost korupcije i nepotizma mogu negativno uticati na privredu i društvo u cjelini. Savremeni autokratski sistemi suočeni su sa izazovima globalizacije, a mnogi od njih nastoje prilagoditi svoje privredne politike bez uvođenja političkih sloboda. Umjesto vladavine ljudi potrebna je vladavina zakona.

Vlasti se trude da očuvaju i održavaju svoje sisteme, ali to nije lako. Krize nastaju u dijelovima sistema ekonomskom, socijalnom, kulturnom, političkom, institucionalnom i ugrožavaju kompletan politički sistem. Ako se konflikti i krize ne kontrolišu i na vrijeme ne nađu rješenja mogu ozbiljno ugroziti države i njihovo dalje funkcionisanje. Sistemi i društvo se modernizuju i razvijaju. Trebaju biti u trendu savremenih društvenih promjena. Svako zaostajanje odražava se na kvalitet života, standard i perspektivu građana. Nije dobro nametati svoje modele i sisteme, drugim narodima i državama. Postaju odbojni oni koji ih nameću. Nametanjem u oblasti organizacije, ekonomije, politike, kulture ili jezika, guši se raznovrsnost kao bogatstvo svijeta. Savremeni sistemi trebalo bi da su demokratski i da ih je lakše održavati, modernizovati i razvijati. U demokratskim sistemima su građani dobili svoja prava i slobode, koje trebaju razvijati i čuvati. Demokratija zavisi od svojih aktivnih građana. Umjesto podaničke političke kulture potrebno je **razvijati građansku demokratsku kulturu**. Potrebni su sistemi i demokratija koji će biti u službi građana, bolji od postojećih ili dosadašnjih. Pozitivan je trend što se demokratije polako bude. Vrijeme će pokazati kad će prestati negativni trend.

Literatura

1. Entoni Gidens, *Sociologija*, Ekonomski fakultet, Bograd, 2005., str. 428-429, 432-436.
2. Kozić Faruk, *Demokratja i ljudska prava i bosanskohercegovački ambijent*, „Meligrafprint“, Zenica, 2011, str.18, 20, 23, 35-36, 57-58.
3. Kozić Faruk, *Priručni leksikon demokratije i ljudskih prava*, „Meligrafprint“, Zenica, 2018, str.20-21, 146.

4. Kozić Faruk, 2024, *Demokratija i kultura – Izazovi globalnog društva (rasprava o demokratiji i društvenim promjenama)*, Zenica, „Meligrafprint“.
5. Kozić Faruk, *Održavanje političkih sistema*, 7. Konferencija „Održavanje 2022“, 12.-16. septembar, Budva, Crna Gora, str.513-518.
6. Tomović Milisav, *Čovjek u vrtlogu civilizacijskog relativizma*, Kult B., Sarajevo, 2023.
7. Pusić Vesna, *Mediterranski model na zalasku autoritarnih režima*, ERASMVS, Zagreb, br.20, 1997., str.2-15
8. Radivojević Radoš, *Sociologija tehnike*, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2015., str.133-135.
9. Tomović Milisav, *Čovjek u vrtlogu civilizacijskog reletivizma*, Biblioteka nauka i društvo, Sarajevo, 2023.

Internet adrese

1. <https://lidermedia.hr/biznis-i-politika/koliko-ljudi-danas-zivi-u-politickoj-demokraciji-142400/> (26.04.2022.)
2. <https://www.oslobodjenje.ba/vijesti/svijet/kako-medunarodne-krize-pomazu-autoritarcima-1087349/> (01.11.2025)
3. <https://lidermedia.hr/biznis-i-politika/koliko-ljudi-danas-zivi-u-politickoj-demokraciji-142400/> (19.12.2025)
4. <https://www.slobodnaevropa.org/a/autokratija-demokratija-anne-applebaum/33070838.html> (11.09.2024)
5. <https://infobiro.ba/article/1109210/covjek-u-vrtlogu-civilizacijskog-relativizma-milisav-tomovic> (27.05.2023)
6. <https://www.dw.com/bs/u-svijetu-danas-ima-više-autokratija-nego-demokratija/a-68611084> (19.03.2024)
7. <https://www.nin.rs/politika/vesti/48868/autokratija-u-porastu-sirom-sveta> (04.05.2024)
8. <https://radar.nova.rs/global/arapsko-prolece-od-nade-do-tragedije1/> (20.01.2026)

STRENGTHENING OF AUTOCRACY

Abstract

The paper discusses the weakening of democracy and the strengthening of autocracy. Around the world, autocracy is on the rise. Autocrats use crises and impose their authority. Autocracies are networking and trying to weaken democracy. Autocrats use every weakness of democracy for their stabilization and strengthening. Rapid changes in the world have affected attitudes, opinions, decisions and processes. In the 21st century, expectations were high, but democracy had its weaknesses. Autocracy solved problems faster, and autocrats sought more power. In this area, the relationship of wealthy elites and big capital towards democracy is visible. Any wandering in this area has a detrimental effect on democracy, democratic relations and processes. Wars have only strengthened autocrats. Undemocratic systems have unlimited power and poorly limited power. In such systems, citizens often suffer because their freedoms are limited. Autocratic systems are undemocratic, they control and discipline their citizens, but they are no longer popular. The population would rather replace them with a better system. The processes of democratization of these systems lead to democracy. The rights of citizens, ethnic, vulnerable groups and other minorities are discriminated against. Autocrats use force, the army, the police, the guard and the secret police to preserve their rule, wealth, power and privileges. The coronavirus pandemic, the aggression on Ukraine and the war in Gaza have further weakened democracies in the world and increased the number of autocrats and autocratic states.

Keywords: *autocracy, autocrats, democratic, undemocratic and autocratic systems...*